

# ارزش شناختی عفاف و حجاب به عنوان یک هنجار اخلاقی از چشم انداز اسلام و دانش روان شناسی

علی احمد پناهی<sup>۱</sup>

چکیده: رعایت عفاف و حجاب یکی از جلوه های مهم هنجار اخلاقی بوده و از تعالیم اساسی در اسلام است. برخورداری از دانش، بینش و انگیزش کافی نسبت به این هنجار اخلاقی-اجتماعی، بستر ساز کُنش وری های عفیفانه و محجوبانه خواهد بود. سوال اساسی پژوهش پیش این است که عفاف و حجاب به عنوان یک هنجار اخلاقی و اسلامی چه جایگاهی در آموزه های دینی دارد و برخورداری افراد از دانش، بینش و انگیزش کافی نسبت به عفاف و حجاب چه تاثیری در کُنش وری های خانوادگی و اجتماعی آنان خواهد داشت؟ روش به کاررفته در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی است و روش گردآوری داده ها، مبتنی بر بررسی اسناد کتابخانه ای و تحقیقات میدانی است. با بررسی آموزه های اسلامی مرتبط با عفاف و حجاب می توان ادعا کرد که عفاف و حیا و حجاب با ساحت معرفتی و شناختی و ایمانی افراد مرتبط است. از چشم انداز اسلامی رعایت عفاف و حجاب باعث مصونیت بخشی در ساحت های اجتماعی، خانوادگی، معنوی، اخروی و روان شناختی می گردد. درونی و نهادینه شدن عفاف و حیا در افراد، نقش سازنده و فراوانی در شکل گیری رفتارهای عفیفانه از قبیل گفتگوی کلامی و غیر کلامی عفیفانه، راه رفتن عفیفانه، پوشش عفیفانه و ... خواهد داشت. تحقق نگرش مثبت به عفاف و حجاب، باعث رفتارهای محجوبانه و عفیفانه در حوزه های مختلف و در سطوح مختلف خواهد شد.

کلید واژه ها: عفاف، حجاب، مصونیت، خانواده، ارزش شناختی

## مقدمه

برخورداری از ویژگی اخلاقی و هنجار اخلاقی-اجتماعی عفاف و حجاب، از موضوعاتی است که در تمام فرهنگ ها و به ویژه فرهنگ اسلامی ستایش شده است. رعایت عفت، حجاب و پاکدامنی در زن

---

<sup>۱</sup>. هیأت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دانش آموخته روان شناسی و سطح چهار حوزه علمیه قم)  
(Apanahi@rihu.ac.ir)

و مرد ضرورت دارد و ارزش شناختی آن در بانوان به دلیل شرایط زیستی، اجتماعی و روان شناختی، از اولویت و اهمیت بیشتری برخوردار است.

در فرایند نهادینه شدن عفاف و پاکدامنی و حجاب، عناصر مختلفی دخیل است که مهم ترین آن برخورداری از دانش، بینش، نگرش و انگیزش لازم و آگاهی از پیامدهای مثبت آن است.

توانایی‌ها و ظرفیت های دانشی، گرایشی (عاطفی) و ادراکی ۱ از مهم ترین استعداد های انسان شمرده می شوند. شناخت ۲ و آگاهی ۳ که در سایه توانایی های ذهنی، حواس سالم و عقل ۴ و ... محقق می شود، از امتیازات منحصربه فرد انسان است و با این اوصاف در سایر موجودات وجود ندارد. ظرفیت های دانشی، گرایشی و کنشی افراد با یکدیگر تعامل و هم افزایی دارند. توانایی شناختی تأثیری عمیق و علی بر هیجان ها و رفتارها می گذارند و آن ها را تحت تأثیر اساسی قرار می دهند (هافمن، ۵، ۱۳۹۲، ص ۹). در تعالیم اسلامی بر بُعد شناختی و معرفتی انسان تأکید فراوانی شده است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، به نقل از پناهی و جان بزرگی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۲) و قوای شناختی، از مهم ترین امتیازات انسان ها معرفی شده است (نراقی، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۸۶). مهم ترین آموزه های اسلامی بر محور مولفه های شناختی و معرفتی متمرکز است (پناهی، ۱۳۹۶، ص ۵۴). استعداد های شناختی و توانایی های ادراکی انسان با موضوعاتی مانند حافظه ۶، درک کلامی ۷، استعداد عددی ۸، سرعت ادراک ۹، استدلال استقرائی ۱۰، استدلال استنتاجی ۱۱، دقت، سرعت انتقال، عقل و ... مرتبط است (رابینز و جاج ۱۲، ۲۰۱۵، ص ۵۲). واژه

- 
1. perception
  2. Recognition
  3. Knowledge
  4. nous
  5. Hofmann
  6. Memory
  7. verbal comprehension
  8. number aptitude
  9. perceptual speed
  10. inductive reasoning
  11. deductive reasoning
  12. R0bbins and Judge

نگرش ۱ به معنای یک روش نسبتاً ثابت در فکر، احساس و رفتار نسبت به افراد، گروه‌ها، و موضوع‌های اجتماعی یا قدری وسیع‌تر، هر گونه حادثه‌ای در محیط فرد، از مولفه‌هایی است که مشتمل بر ساحت دانشی (شناختی)، گرایشی و رفتاری است و با موضوع عفاف ارتباط اساسی دارد. نگرش دارای ویژگی‌های خاصی است که آگاهی از آنها در تبیین مولفه‌های نگرش و درونی‌سازی عفاف و پاکدامنی اهمیت دارد. ویژگی‌های نگرش عبارتند از: ۱. اکتسابی است و به تدریج وجود می‌یابد؛ زیرا تجربه و آموزش در آن مؤثر است. ۲. نسبتاً پایدار است؛ چون یک نظام است و از ابعاد مختلف و هماهنگ برخوردار است و تغییر آن آسان نیست. ۳. دارای مولفه‌های شناختی، عاطفی، رفتاری است، و هر یک از مولفه‌ها می‌تواند به صورت هشیار یا ناهشیار باشد. ۴. از ویژگی اصلی و فرعی برخوردارند و مولفه‌های هر نگرش، اعم از اصلی و فرعی، با یک دیگر تعامل دارند؛ هیچ رفتاری نیست که هر قدر هم عقلانی باشد، واجد عوامل عاطفی به عنوان محرک نباشد و نیز بالعکس نمی‌توان شاهد حالت عاطفی بود مگر این که ادراک یا فهم - که ساخت شناختی آن حالت را تشکیل می‌دهد - در آن‌ها مداخله دارد. ۵. مولفه‌های هر نگرش با یک دیگر تناسب سطح دارند، معمولاً وقتی بُعد شناختی عمیق و متأثر از ارزش‌های مهم باشد، به همان نسبت بُعد گرایشی (عاطفی) نیز تقویت می‌شود و گرایش به سوی کنش‌های بهنجار و هم‌تراز با حوزه شناختی، افزایش پیدا می‌کند. ۶. نگرش‌های اصلی بر نگرش‌های فرعی تأثیر مستقیم دارند (سالاری فر و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۱۱۲-۱۱۱). عفاف و حیا از موضوعاتی است که ساحت شناختی، انگیزشی و رفتاری در آن تعامل و هم‌افزایی دارند. عفاف و حیا، ریشه معرفتی و شناختی دارد و از نگرش ایمانی و توحیدی سرچشمه می‌گیرد و دیگر ساحت‌ها «تعلق و گرایش عاطفی و ساحت رفتاری» در آن نقش اساسی دارد. نگرش و باور معرفتی و ایمانی قوی نسبت به عفاف و پاکدامنی می‌تواند ساحت‌های فرعی عفاف مثل گفتگوی عفیفا، راه رفتن عفیفا، پوشش عفیفا، نگاه عفیفا و... تأثیر سازنده داشته باشد. برخورداری از آگاهی و شناخت کافی نسبت به عفاف و بالطبع برخورداری از نگرش مثبت به این ارزش اخلاقی و دینی، بستر و زمینه کنش‌های رفتاری عفیفا را به دنبال خواهد داشت. رفتارها و کنش‌های عفیفا نیز می‌تواند مصونیت اجتماعی، اخلاقی، خانوادگی، معنوی و بهداشت روانی را در پی داشته باشد و زن و مرد را ایمنی بخشد. دنیای امروز با توجه به تغییر و تحولات اجتماعی، حضور گسترده زنان در فعالیت‌های بیرونی و پیشرفت‌های فن‌آوری (فضای مجازی و امکانات الکترونیکی)، چالش‌ها و آسیب‌های مختلفی برای خانواده به وجود آمده است. تحولات جدید اقتضائات ویژه‌ای دارد و باید راهبردهای

مصونیت بخش به خانواده در مواجهه با چالش های عصر حاضر (عصر پسمدرنیته) با دقت تدوین گردد (گاندرسون ۱ و همکاران، ۲۰۱۷، ص ۹۰-۱۰۲). باید راهبردهایی مطرح شود که قادر باشند توانایی افراد را برای رویارویی با چالش ها افزایش دهند (لیبین ۲، ۲۰۱۷، ص ۳۰۲). شناسایی عوامل تعیین کننده در مصونیت بخشی به خانواده و برنامه ریزی و سیاست گذاری در سطوح کلان و خرد جامعه، نقش مهمی در سلامت جامعه و خانواده ایفا می کند (باراسا ۳ و همکاران، ۲۰۱۵). الگوهای ارتباطی سالم و سازنده، یکی از مهم ترین عوامل رضایتمندی زناشویی، و الگوهای ارتباطی معیوب، یکی از علل ایجاد مشکلات زناشویی و نارضایتی شمرده شده است (احمدی و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۱۰۹-۱۲۰). در عصر حاضر، التزام به عفاف در تمام سطوح ارتباطی، می تواند از عناصر اساسی در مصونیت بخشی به افراد و خانواده ها باشد.

در پژوهش حاضر تلاش شده مضافاً بر تبیین ارزش شناختی عفاف به پیامدهای مثبت آگاهی و التزام نسبت به عفاف، پرداخته شود. همچنین تلاش شده به نقش عفاف در اصلاح رفتارهای بیرونی از قبیل پوشش مناسب، گویش مناسب (به ویژه با افراد بیگانه و نامحرم) و مخصوصاً اصلاح و بهبود روابط خانوادگی پرداخته شود.

### پیشینه پژوهش

با تتبع و مطالعه ای که در رابطه با پیشینه موضوع انجام گرفت، تحقیق مستقلی یافت نشد اما به اجمال در برخی مقالات و کتاب ها مباحثی که مرتبط بود، مشاهده می شد. رضایی (۱۳۹۱) در مقاله ای به نقش و تاثیر آموزش عفاف و ارزش های دینی در مصونیت افراد اشاره نموده است. کرمی و علم الهدی (۱۳۹۴) به مهم ترین شاخصه های عفاف در ابعاد کلامی و غیر کلامی اشاره نموده است. واعظی (۱۳۹۵) به اهمیت عفاف در روابط فردی اشاره نموده و آن را بررسی کرده است. سالاری فر و همکاران (۱۳۹۷) به اهمیت حجاب و عفاف در حوضه های مختلف پرداخته و به عوامل شکل گیری و آسیب های آن به طور مفصل پرداخته است. در پژوهش پیش رو به ارزش شناختی عفاف از چشم انداز اسلام و به اهمیت آن در استحکام و پایداری و مصونیت خانواده توجه شده است.

---

1 Gunderson

2 Libin

3 Barasa

## روش پژوهش

طبق تقسیم بندی تحقیقات علمی، پژوهش حاضر در ردیف تحقیقات نظری، تحلیلی و کاربردی قرار می گیرد. همچنین از روش توصیفی- تحلیلی نیز بهره گرفته می شود. در این پژوهش از روش کیفی تحلیل متون در بررسی آموزه های روان شناسی و از روش های متعارف در علوم اسلامی برای فهم و برداشت از احادیث و تفسیر قرآن کریم استفاده شده است.

## مفهوم شناسی

حیا در لغت، گرفتگی نفس از عمل زشتی است که مورد مذمت دیگران می باشد. در کتاب های لغت آمده است: «الاستِحْیاءُ و هو الانقباض والانزواء عن القبیح مخافه الذم» (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۱۶)؛ استحیاء به معنای انفعال نفس از عمل زشت است و ترک چنین عملی به علت ترس از زوال منزلت اجتماعی است. مجلسی درباره معنای حیا می نویسد: «ملکه ای نفسانی است که سبب خودداری نفس از کردار زشت و انجار از فعل خلاف عرف و ادب می شود. این رفتار به سبب خوف از نکوهش دیگران اتفاق می افتد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۱، ص ۳۲۹). طریحی (۱۳۷۵، ج ۱، ص ۴۸۲) می گوید: حیا عبارتست از تغییر روحی و روانی به سبب خوف از آنچه که عرفا یا شرعا نقص و عیب شمرده می شود و انسان به آن جهت مورد نکوهش قرار می گیرد. راغب اصفهانی این انفعال روح و نفس و ترک زشتی را به دلیل زشتی خود عمل می داند، نه صرفاً برای ترس از مردم (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۷۰).

عفت در لغت به معنای حفظ نفس از تمایلات و شهوت نفسانی (مصطفوی، ۱۳۶۰، ج ۸، ص ۱۸۰) است. عفت، حالتی درونی و نفسانی است که زمینه گرایش فرد به رفتار عفیفانه به ویژه پوشش را فراهم می سازد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۵۷۳)؛ عفت یعنی خوشتنداری از رفتار جنسی و عاطفی خارج از حدود شرعی. مفهوم عام عفت یعنی خوشتنداری در برابر هرگونه تمایل افراطی نفسانی و مفهوم خاص آن یعنی خوشتن داری در برابر تمایل های جنسی-شهوانی ناهنجار و نامشروع (فراهیدی، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۹۲). عفاف در اصطلاح به معنی نگاه داشتن نفس از چیزهای حرام که بیشتر جنبه شهوانی دارد یا چیزی که اخلاقی و پسندیده نیست (مطهری، ۱۳۷۲، ص ۱۵۰) می باشد. حضرت علی (ع) درباره حقیقت عفت می فرمایند: عفت، مقاومت در برابر شهوت هاست (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۸۴). تفاوت حیا و عفاف در این است که علمای اخلاق حیا را «ملکه» می دانند، ملکه صفتی است که در

نفس آدمی راسخ و استوار شده باشد و یا استعدادی است که در پرتو آن، می‌توان کاری را با مهارت و انگیزه انجام داد، مانند استعداد ریاضیات (احسائی، ۱۴۰۵ق، ج ۱، ص ۱۷۲). مجلسی با ذکر روایتی به ملکه بودن حیا تصریح می‌کند (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۱۲۴). بر این اساس، حیا یک ملکه در وجود آدمی است که در طبیعت و سرشت انسان است و جزء خلق و خوی راسخ او گردیده، درحالی که عفت که به تعبیر روایات، ثمره حیاست (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۵۷)، حالت است نه ملکه؛ از این‌رو، ممکن است در معرض خطر قرار گیرد. به‌طور خلاصه می‌توان گفت که عفت و حیا یعنی توانایی کنترل ناهنجاری رفتاری و توانایی کنترل خویشتن از تمایلات درونی و نفسانی که جنبه شهوانی و گناه آلود دارد. ثمره عفاف و حیا در ساحت منشی، گرایشی و کنشی، ظهور بیشتری دارد.

### ارزش شناختی عفاف و حجاب

عفت و پاک‌دامنی در گزاره های دینی از جایگاه ویژه برخوردار است. در آموزه های قرآنی و روایات اهل بیت علیهم السلام یکی از ویژگی های شاخص انسان مومن، عفاف و پاکدامنی (مومنون، ۵ و خوانساری، ۱۳۷۳، ج ۲، ص ۸۳) معرفی شده است؛ کم ارزش انگاری عفاف از عوامل انحطاط اخلاقی، معنوی و اخروی قلمداد شده است (۲ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۷۹). از حضرت سلمان (ع) نقل است که فرمودند: وقتی خداوند اراده هلاکت قومی را داشته باشد حیاء و عفاف را از آنان می‌ستاند (نوری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۴۶۶). در قرآن کریم، افزون بر دعوت زن و مرد به رعایت عفاف بصری، به برخی پیامدهای مثبت آن اشاره نموده (نور، ۳۱) و

عفاف دختران حضرت شعیب (ع) و عدم اختلاط آنان با مردان ستایش شده است (کریم (قصص ۲۳- ۲۶). در نگاه دینی، حیاء و عفاف، کلید نیل به خویبها (محمدی ری شهری، ۱۳۷۹، ج ۳، ص ۱۳۵۲)، نشانه خردمندی (همان، ص ۱۳۵۳)، محبوب خدا بودن (همان) و عامل امنیت روانی (همان) و... شمرده شده است. کم ارزش انگاری حیا، از عناصر جسارت بر ناهنجاری (همان، ص ۳۵۷) و دور بودن از رحمت

۱. وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ. الْمُتَّقُونَ أَنْفُسَهُمْ عَافِيَةً.

۲. أَكْثَرُ مَا تَلِجُ بِهِ أُمَّتِي النَّارَ الْأُجُوفَانِ: الْبَطْنُ وَالْفَرْجُ.

۳. إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ إِذَا أَرَادَ هَلَكَ عِبْدٍ نَزَعَ مِنْهُ الْحَيَاءَ.

۴. قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ وَ قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ.

الهی (همان، ص ۱۳۶۹) تلقی شده است. می شود. از نگاه اسلامی میان حیا و پرهیزداری و رینداری رابطه مثبت است ۱ (ابن ابی الحدید، ۱۴۰۴ق، ج ۱۹، ص ۴۷ و تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۵۷).

از چشم انداز آموزه های اسلامی، حیا و عفاف به عنوان صفتی نهادینه شده در روح و جان انسان، با ایمان ملازم بوده و مصونیت بخش انسان از هر رفتار ناپسند ۲ (منسوب به جعفر بن محمد علیه السلام، ۱۴۰۰، ص ۱۸۹ و لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۱۱۲؛ ۲۸۲ و ۳۲۷ و تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۵۶) است. حیا و عفاف باعث گرایش انسان به سوی کُنش های رفتاری پسندیده است ۳ (مفضل بن عمر، بی تا، ص ۷۹). از نگاه اسلامی، حیا از عوامل سعادت و رستگاری است ۴ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۰۶ و ۳۲۳). در گزاره های اسلامی افزون بر ملازم دانستن حیا و عفاف با ایمان، بر ضعیف شدن و نابود شدن هر یک با ضعف و نابودی دیگری، تاکید شده است ۵ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۱۰۶). پیامبر گرامی (ص) می فرماید: ایمان درختی است که اصل و بیخ آن یقین است (باور مبدأ و معاد) و شاخ های آن پرهیزگاری (کُنش های رفتاری بهنجار) و شکوفه های آن (ثمره ایمان) شرم و حیا (شرم از خلق و خالق) ۶ (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۲۲). عفاف از عوامل حفظ پاکیزگی، منزلت و زیبایی زنان و مردان است ۷ (نور، ۳۰ و نور، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۵۵) است. عفت، عاملی

۱. من لاحیاء له فلا ایمان له. من لا حیاء له فلا خیر فیه. من قلّ حیأؤه قلّ ورعه.

۲. الْحَيَاءُ نُورٌ جَوْهَرُهُ صَدْرُ الْإِيمَانِ، قَالَ النَّبِيُّ (ص) الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ فَقَدْ الْحَيَاءُ بِالْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ بِالْحَيَاءِ وَ صَاحِبُ الْحَيَاءِ خَيْرٌ كُلُّهُ وَ مَنْ حَرَّمَ الْحَيَاءُ فَهُوَ شَرُّ كُلِّهِ. الْحَيَاءُ قَرِينُ الْعَفَافِ. أَصْلُ الْمُرُوءَةِ الْحَيَاءُ وَ ثَمَرُهَا الْعِفَّةُ. ثَلَاثَةٌ مِنْ جَمَاعِ الدِّينِ: الْعِفَّةُ، وَالْوَرَعُ، وَ الْحَيَاءُ.

سَبَبُ الْعِفَّةِ الْحَيَاءُ. عَلَى قَدْرِ الْحَيَاءِ تَكُونُ الْعِفَّةُ.

۳. انْظُرْ يَا مُفَضَّلُ إِلَى مَا خُصَّ بِهِ الْإِنْسَانُ دُونَ جَمِيعِ الْحَيَوَانَ مِنْ هَذَا الْخَلْقِ الْجَلِيلِ قَدْرُهُ الْعَظِيمُ غَنَاؤُهُ أَغْنَى الْحَيَاءُ فَلَوْلَاهُ لَمْ يُفَرَّ ضَبْفٌ وَ لَمْ يُوفَ بِالْعِدَاتِ وَ لَمْ تُفَضَّ الْحَوَائِجُ وَ لَمْ يُتَحَرَّ الْجَمِيلُ وَ لَمْ يُتَنَكَّبِ الْقَبِيحُ فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَشْيَاءِ حَتَّى إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأُمُورِ الْمُفْتَرَضَةِ أَيْضًا إِنَّمَا يُفْعَلُ لِلْحَيَاءِ. ثَمَرَةُ الْعِفَّةِ الصِّيَانَةُ.

۴. الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ وَ الْإِيمَانُ فِي الْجَنَّةِ. إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ الْجَنَّةَ عَلَى كُلِّ فَحَّاشٍ بَظِيٍّ قَلِيلِ الْحَيَاءِ - لَا يُبَالِي مَا قَالَ وَ لَا مَا قِيلَ لَهُ.

۵. الْحَيَاءُ وَ الْعَفَافُ... مِنَ الْإِيمَانِ. الْحَيَاءُ وَ الْإِيمَانُ مَقْرُونَانِ فِي قَرْنٍ فَإِذَا ذَهَبَ أَحَدُهُمَا تَبِعَهُ صَاحِبُهُ. لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا حَيَاءَ لَهُ. الْحَيَاءُ وَ الْإِيمَانُ كُلُّهُ فِي قَرْنٍ وَاجِدٍ فَإِذَا سَلِبَ أَحَدُهُمَا انْتَبَعَهُ.

۶. الْإِيمَانُ شَجَرَةٌ أَصْلُهَا الْيَقِينُ وَ فَرْعُهَا التَّقَى وَ نُورُهَا الْحَيَاءُ وَ ثَمَرُهَا السُّخَاءُ.

۷. وَ يَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ. صِيَانَةُ الْمَرْأَةِ أَنْعَمَ لِحَالِهَا وَ {أَدْوَمُ} لِحَمَالِهَا.

برای سربلندی و احساس کرامت است ۱) تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۵۶. رعایت عفاف از عناصر مدیریت و تعدیل قوای شهوانی است ۲) تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۲۵۶.

در آموزه های دینی مضافاً بر اینکه به ارزش شناختی ویژه و منزلت خاص عفاف و پاکدامنی توجه شده ۳ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۸، ص ۴۶۶، به ارزش مضاعف عفاف و حیا در زنان، پرداخته شده است ۴ (دیلمی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۹۳)، قرآن کریم یکی از ویژگی های ممتاز حوریه های بهشتی را پاکدامنی و حیای آنان برشمرده اند ۵ (الرحمن، ۵۶ و ۷۲). پیامبر اکرم (ص) رعایت عفاف را معطوف به همه اعضاء و جوارح انسان می داند و می فرماید: برای هر عضوی از آدمی سهمی از زنا است؛ زنای چشم، نگاه کردن، زنای زبان، سخن گفتن و زنای گوش ها، شنیدن حرام است و زنای دو دست، گرفتن (لمس کردن) است؛ و زنای دو پا، رفتن است؛ و دامن (آلت جنسی) قبول می کند این را یا رد می کند ۶ (شعیری (بی تا)، ص ۱۴۵). پیامبر گرامی درباره عقوبت مصافحه و مزاح با زنان نامحرم می فرماید: هرکس با نامحرمی دست بدهد، دست بسته به قیامت وارد می شود و آنگاه امر می کنند که به آتش وارد شود. و هرکس با نامحرمی شوخی کند، خدای متعال در مقابل هرکلمه اش، هزار سال او را زندانی می کند ۷ (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۹۸). رعایت عفاف بصری در آموزه های اسلامی از اهمیت مضاعف برخوردار است و عدم رعایت آن زمینه ساز شهوت پرستی و غلتیدن در آسیب های مختلف معرفی شده است ۸ (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۱۸ و شعیری، بی تا، ص ۱۴۵). التزام به عفاف

---

۱. من اتحف العفة والقناعة خالفه العز.

۲. العفة تُضعِف الشهوة.

۳. الحياء خير كله، الإيمان غريان و لباسه الحياء.

۴. الحياء حسن لكنه في النساء أحسن. الحياء حسن و هو من النساء أحسن.

۵. فيهن قاصرات الطرف لم يطمثهن إنس قبلهم ولا جان؛ در بهشت زنان زیبایی و پاکدامن است که دست کسی به آنان نخورده. حور مقصورات في الخيام؛ حورانی در سراپرده های خود (مستور از چشم بیگانگان).

۶. لكل عضو من ابن آدم حظ من الزنا العين زنا النظر و اللسان زنا الكلام و الأذن زنا السمع و اليدان زناهما البطش و الرجلان زناهما المشي و الفرج يصدق ذلك كله و يكذبه.

۷. من صافح امرأة حراماً جاء يوم القيامة مغلولاً ثم يؤمر به إلى النار و من فاكه امرأة لا يملكها (حبسه الله) بكل كلمة كلمها في الدنيا ألف عام.

۸. النظر بعد النظر تزرع في القلب الشهوة و كفى بها لصاحبها فتنة. النظر سهم مسموم من سهام إبليس فمن تركها خوفاً من الله أعطاه إيماناً يجد خلاوته في قلبه.

بصری، راحتی و آرامش دل<sup>۱</sup> (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰، ص ۶۶۳) و نیکو شدن گُنش‌ورهای درونی و بیرونی<sup>۲</sup> (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۴۶۴) را به دنبال دارد و همچنین باعث مصونیت از عذاب<sup>۳</sup> (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۱۹۵) و نیل به لذایذ اخروی<sup>۴</sup> (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۳ ص ۴۷۳) می‌گردد.

عدم رعایت هنجارهای اخلاقی و عفت در ملاقات و ارتباط با زنان، بسترگاه غلتیدن در گناهان بزرگ- تراست<sup>۵</sup> (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۱، ص ۵۰ و نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۶۵). از نگاه پیامبر (ص) بهترین زنان کسانی هستند که عقیف، پاکدامن و متواضع در برابر همسر خویش هستند<sup>۶</sup> (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۲۴).

مطهری، عفاف و پوشش را مایه ارزشمندی و مصونیت بخشی به بانوان می‌داند (مطهری، ۱۳۹۰، ص ۶۹). در تحلیل روان‌شناختی می‌توان گفت که خویشتنداری زن در برابر بیگانه او را گرانها می‌کند. در مقابل اگر زنان زیبایی هایشان را به راحتی در دسترس مردان قرار دهند، به تدریج آستانه حساسیت مردان را بالاتر می‌برند و جنبه‌های جذاب خود را عادی می‌سازند. ویل دورانت نیز به تاثیر عفاف بر احترام زنان اشاره کرده است: «موانعی که حجب و عفت زنان در برابر شهوت مردان ایجاد کرده، خود عاملی است که عاطفه و عشق شاعرانه را پدید آورده و ارزش زن را در چشم مرد بالا برده است» (دورانت ۱۳۵۴، ج ۱ ص ۶۰). عبارت راسل نیز به این واقعیت اشاره دارد: «تصور من بر این است که اگر مردی به سهولت به زنی دست یابد، احساس آن مرد نسبت به آن زن یک نوع احساس عاشقانه عمیق نمی‌تواند باشد.» (راسل، بی تا، ص ۷۹).

۱ . من غضّ طرفه أراح قلبه.

۲ . مَنْ عَقَّتْ أَطْرَافَهُ حَسَنْتْ أَوْصَافَهُ.

۳ . مَنْ مَلَأَ عَيْنَيْهِ مِنْ امْرَأَةٍ حَرَاماً حَشَاهُمَا اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِمَسَامِيرٍ مِنْ نَارٍ.

۴ . مَنْ نَظَرَ إِلَى امْرَأَةٍ فَرَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ أَوْ غَمَضَ بَصَرَهُ لَمْ يَرْتَدِّ إِلَيْهِ بَصَرُهُ حَتَّى يُزَوِّجَهُ اللَّهُ مِنَ الْخُورِ الْعَيْنِ.

۵ . مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَبِيتُ فِي مَوْضِعٍ تَسْمَعُ نَفْسُهُ امْرَأَةً لَيْسَتْ لَهُ بِمَحْرَمٍ. لَا يَخْلُو بِامْرَأَةٍ رَجُلٌ فَمَا مِنْ رَجُلٍ خَلَا بِامْرَأَةٍ إِلَّا كَانَ الشَّيْطَانُ ثَالِثُهُمَا.

۶ . خَيْرُ نِسَائِكُمُ الْعَفِيفَةُ. إِنَّ خَيْرَ نِسَائِكُمُ الْوَلُودُ الْوَدُودُ الْعَفِيفَةُ ... الدَّلِيلُ مَعَ بَعْلِهَا الْمُتَبَرِّجَةُ مَعَ زَوْجِهَا الْحَصَانُ عَلَى غَيْرِهِ .

## پیامدهای خانوادگی و اجتماعی حجاب و عفاف

تعهد به ضوابط اخلاقی و هنجارهای رفتاری در تعامل با جنس مخالف از عوامل اساسی در بهبود الگوی ارتباطی سالم در اجتماع و در رضایت از زندگی و استحکام خانواده است (گوئرو، آندرسون و افیفی، ۲۰۰۷، ص ۱۲۳ و میلر و تدر ۲۰۱۲، ص ۱۲۳-۱۴۵).

مهم ترین مصداق هنجارهای اخلاقی در رابطه با جنس مخالف (چه در فضای طبیعی و چه در فضای مجازی) رعایت تقوی، رعایت عفت، پرهیز از گفتگوی غیر عقیفانه با نامحرم، عدم اختلاط با نامحرم و رعایت عفاف بصری است. زمینه بسیاری از خیانت های جنسی و روابط فرازنشویی ریشه در عدم رعایت هنجارهای اسلامی در روابط بین فردی با جنس مخالف دارد. رعایت ضوابط اخلاقی، نه تنها به پیشگیری از آسیب روانی زنان کمک می کند بلکه در سلامت روان شناختی و خانوادگی افراد مفید است. محیط مختلط و تهی از عفت، می تواند حساسیت زنان و مردان را آرام آرام نسبت به جنس مخالف تغییر دهد و نوعی بی مبالاتی را ترویج کند. مجاورت و نزدیکی مکانی (واقعی یا مجازی) موجب ارتباط مکرر می شود و ارتباط بین فردی مکرر معمولاً به جاذبه می انجامد (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۸۲، ص ۲۳۳-۲۳۶). اختلاط زن و مرد (به انحاء مختلف) در محیط های عمومی و غیره و با توجه به محرک های پرجاذبه ای که دو جنس به طور طبیعی برای ورود به دنیای یکدیگر دارند، آبخور بسیار مناسبی برای رشد تمایلات شهوانی و کامجویی های حرام و زمینه بی رغبتی به همسر خواهد شد. وقتی یک زن و یا یک مرد به طور مکرر با جنس مخالف ارتباط کلامی و غیر کلامی تهی از عفاف دارند، قطعاً احساس نیاز کمتری به دلبری و ارتباط عاطفی و کلامی به همسر قانونی و شرعی خویش خواهند داشت و در نتیجه، طلاق عاطفی و خیانت در خانواده افزایش خواهد داشت. در یک مطالعه تطبیقی که در ۶۶ کشور صورت گرفته، نشان داده شد که هر چه زنان در جامعه بیشتر با مردان مختلط باشند، میزان طلاق و آسیب های اخلاقی افزایش می یابد (بستان، ۱۳۹۰، ص ۱۸۴). تجربه و مطالعات میدانی نشان داده که زنان و مردانی که در محیط های مختلط و در مراکزی که اخلاق هنجاری رعایت نمی شود، مشغول به کار و تحصیل هستند، نسبت به جنس مخالف حالتی بی باکانه و جسورانه و غیر عقیفانه پیدا می کنند. دل بستگی عاطفی به یکدیگر بیشتر می شود (بارت و بلیس ۲۰۰۹، ص ۶۴۹-۶۵۸).

<sup>1</sup>. Guerrero, L.K., Andersen, P.A. & Afifi, W.A

<sup>2</sup>. Miller, J. and Tedder, B

<sup>3</sup>. Barrett .L. F. and E. Bliss-Moreau

اگر در روابط میان زن و مرد، عفاف پوششی رعایت نشود و زنان همه زیبایی‌های خود را در منظر مردان قرار دهند، این پدیده افزون بر اینکه آرامش روحی و روانی و ذهنی مردان را به هم می‌ریزد، آنان را تحریک نموده و زمینه سوء استفاده جنسی از زنان را فراهم می‌سازد.

مطالعاتی که توسط لیچتر و کارمالت<sup>۱</sup> (۲۰۰۹، ص ۱۶۸-۱۷۸) و برون<sup>۲</sup> و همکاران (۲۰۰۸، ص ۱۸۶-۱۹۷) انجام گردید مویید این ادعا بود که باورها و پایبندی مذهبی و رعایت اخلاق دینی (عفاف)، تاثیر بسیار زیادی در سازگاری زوجین و رضایمندی آنان دارد. همچنین رفتار دینی و اخلاقی عاملی بسیار قوی در جلوگیری از طلاق و تعارض‌های زناشویی است. لامبرت و دولاهیت<sup>۳</sup> (۲۰۰۶، ص ۴۳۹-۴۴۹) در نتیجه مطالعات و پژوهش‌های خود به نکته اشاره دارند که باورهای مذهبی و رعایت اخلاق دینی، از طریق حل تعارض، پیشگیری از وقوع مشکل و ایجاد آشتی در روابط همسران، به بهبود روابط کمک می‌نماید. رعایت عفت و التزام به هنجارهای اخلاقی و دینی (مثل عدم اختلاط با نامحرم، رعایت عفت و حجاب، رعایت وقار و متانت در تعاملات اجتماعی، چشم‌پاکی و...) باعث افزایش اعتماد و خوش‌بینی میان همسران می‌گردد.

آزار جنسی زنان نیز از پدیده‌هایی است که با عدم رعایت عفاف از ناحیه زنان و مردان مرتبط است. این معضل در محیط‌های اشتغال و همکاری کاری، به مراتب بیشتر است. تحقیقات تجربی در خصوص آزار جنسی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: دسته اول تحقیقاتی که به بررسی آزار جنسی در مکان‌های عمومی (خیابانها، پارک‌ها و...) و دسته دوم تحقیقاتی است که آزار جنسی علیه زنان را در محیط کار و محیط‌های آموزشی، مورد مطالعه قرار داده است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که درصد قابل توجهی از زنان و دختران در سرتاسر دنیا به نوعی مورد تجاوز جنسی بوده اند (سانتراک، ۱۳۹۲، ص ۳۵۶-۳۵۸). اما تجاوز جنسی به زنان در محیط کار و آموزشی، درصد قابل توجهی را به خود اختصاص داده است. تحقیقات نشان می‌دهد که حدود ۶۰ درصد از زنان اروپایی شاغل، تجاوز جنسی را تجربه کرده اند (پینا<sup>۴</sup> و همکاران، ۲۰۰۹، ص ۱۲۶-۱۳۸). نتایج مطالعات کریستن و همکارانش (۲۰۱۱) نشان می‌دهد که ۷۲ درصد از زنان دوچرخه سوار استرالیا از طریق

---

1. Lichter, D. T., Carmalt, J. H

2. Brown

3. Lambert, N. M. & Dollahite, D. C

4. Pina

دو چرخه سواران مرد، مورد تجاوز قرار گرفته اند (به نقل از کردی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷-۳۰). مطالعات لی و همکارانش (۲۰۱۱) نشان می دهد که ۵۲ درصد دانشجویان سال آخر پرستاری از طریق مردان، مورد آزار جنسی قرار گرفته اند. همچنین گزارش ها حاکی از آن است که دو سوم دانشجویان دختر در دانشگاه های آمریکا تجاوز جنسی را حداقل یکبار در قرار ملاقاتها تجربه کرده اند. اکثر این تجاوزها از طریق افراد آشنا و به عدم رعایت هنجارهای ارتباطی بوده اند (به نقل از جان سانتراک، ۱۳۹۲، ص ۳۵۷).

التزام به عفاف و باور به ارزش های معرفتی و اعتقادی از جمله باور به معاد، از عوامل مدیریت شهوات و از عوامل مدیریت گرایش های نفسانی ناهنجار است. حیاء و عفاف افراد را در رابطه با طغیان شهوت، میل به ناهنجاری، گرایش به سوی زشتی، ستمکاری به دیگران و عدم رعایت حریم خلق و خالق، ایمنی و مصونیت می بخشد (مجلسی، ۱۴۰۶، ج ۱۲، ص ۲۰؛ فیض کاشانی، ۱۳۷۱، ص ۱۰ و ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۱۷ و ۸۴). باور به روز واپسین نیز از عامل شتاب در کارهای خیر (مومنون، ۶۱)، کنترل و مدیریت هواهای نفسانی (طه، ۱۷) و کلید تقوی (انعام، ۵۲) است. باور به معاد و یاد مرگ، شهوات و تمایلات نفسانی ناهنجار را مدیریت، ریشه های غفلت را از نابود، طبیعت و فطرت انسانی را لطیف و نرم کرده و نشانه های هوی و هوس را می شکند. یاد مرگ و قیامت، آتش حرص و طمع را خاموش کرده و دنیا و زندگی دنیوی را در نظر انسان کوچک و خوار می کند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶، ص ۱۳۳).

روابط فرا زناشویی (خیانت زناشویی ۳) به معنای داشتن رابطه جنسی یا به معنای داشتن رابطه عاطفی و دوستانه ناهنجار و پنهانی با فرد دیگری به جز همسر (گیتار ۴ و همکاران، ۲۰۱۶ و فیف ۵ و همکاران، ۲۰۱۳ به نقل از یوسفی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۴۷-۶۴) نیز، از پیامدهای رعایت نمودن عفاف

۱. حَيَاؤُهُ يَغْلُو شَهْوَتَهُ. وَ أَمَّا الْحَيَاءُ فَيَتَشَعَّبُ مِنْهُ اللَّيْنُ وَ الرَّأْفَةُ وَ الْمُرَاقَبَةُ لِلَّهِ فِي السِّرِّ وَ الْعَلَانِيَةِ وَ السَّلَامَةُ وَ اجْتِنَابُ الشَّرِّ. أَمَّا الْعَفَافُ فَيَتَشَعَّبُ مِنْهُ الرِّضَا وَ الْإِسْتِكَانَةُ وَ الْحَظُّ وَ الرَّاحَةُ وَ النَّفَقَةُ وَ الْخُشُوعُ وَ التَّذَكُّرُ وَ التَّفَكُّرُ وَ الْجَوُّ وَ السَّخَاءُ فَهَذَا مَا يَتَشَعَّبُ لِلْعَاقِلِ بِعَفَافِهِ رِضَى بِاللَّهِ وَ بِقِسْمِهِ... وَ الْحَيَاءُ سَبَبٌ إِلَى كُلِّ جَمِيلٍ. مَنْ كَسَاهُ الْحَيَاءُ ثَوْبُهُ لَمْ يَزِ النَّاسُ غَيْبُهُ. الْحَيَاءُ يَصُدُّ عَنِ الْقَبِيحِ. الْحَيَاءُ مِفْتَاحُ الْخَيْرِ.

۲. ذِكْرُ الْمَوْتِ يُمَيِّتُ الشَّهَوَاتِ فِي النَّفْسِ وَ يَقْلَعُ مَنَابِتَ الْعُقْلَةِ وَ يُقَوِّي الْقَلْبَ بِمَوَاعِدِ اللَّهِ وَ يُرِقُّ الطَّبْعَ وَ يَكْسِرُ أَغْلَامَ الْهَوَى وَ يُطْفِئُ نَارَ الْجُرْصِ وَ يُحَوِّرُ الدُّنْيَا.

3. Infidelity
4. Guitar, A. E
5. Fife, S. T

در تعامل با جنس مخالف است. خیانت زناشویی یکی از عوامل مهم در اختلافات خانوادگی است (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴ ص ۳۶۵) که معمولاً مرتبط با رعایت نکردن عفت عمومی است. در اسلام حتی رابطه‌های عاطفی-جنسی جزئی مانند نگاه با میل جنسی (نور، ۳۰ و ۳۱)، تماس بدنی و گفته‌های عاطفی-جنسی بین زن و مرد نامحرم، ممنوع دانسته شده (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۱۹۱)، زیرا این گونه روابط به تعامل عاطفی زن و شوهر و صمیمیت آنان آسیب می‌رساند. عفاف برای زنان و مردان (به ویژه زنان) همانند نیروی مهار کننده قوی و درونی است که زمینه امنیت و مصونیت آنان را فراهم می‌نماید. عفت و پرهیز از اختلاط، باعث سلامت واستواری خانواده و باعث افزایش اعتماد زوجین به همدیگر می‌شود (شریف الرضی، ۱۴۱۴، ص ۴۰۵). پایداری خانواده و استحکام آن متأثر از عوامل و مولفه‌های مختلفی است که یکی از مهم‌ترین مولفه‌ها تعهد و التزام جدی به اقتضائات پیمان زناشویی و پرهیز از خیانت اخلاقی-جنسی است (آلندورف و چیمیری، ۲۰۱۳؛ کارگر و همکاران ۱۳۹۳ به نقل از عیسی نژاد و باقری، ۱۳۹۵، ص ۱۸۹-۲۰۷). گستره روابط فرازناشویی، می‌تواند شامل گفتگوی عاطفی و پنهانی (در فضای واقعی یا مجازی) تا ارتباط جنسی فیزیکی باشد. یکی از مولفه‌های مهم و تاثیر گذار در کاهش خیانت زناشویی التزام به هنجارهای اخلاقی و عفاف است. در پایداری و موفقیت روابط خانوادگی و زناشویی سه عنصر نقش تعیین کننده ای دارد که عبارتند از تعهد<sup>۳</sup>، جاذبه و تفاهم<sup>۴</sup> و از میان این سه مولفه، عنصر تعهد زناشویی، مهم‌ترین و قوی‌ترین عامل در پایداری و استحکام خانواده است (موسکو، ۲۰۰۹، به نقل از یوسفی و همکاران، ۱۳۹۶، ۶۷-۶۴). تعهد زناشویی می‌تواند دارای ساحت‌های سه گانه باشد که عبارتند از تعهد شخصی<sup>۵</sup>، تعهد اخلاقی<sup>۶</sup> و تعهد ساختاری<sup>۸</sup>. تعهد شخصی به معنای علاقه و تمایل فرد به ادامه رابطه زناشویی که مبتنی بر جاذبه، محبت و تکریم متقابل است. این تعهد منعکس کننده تلقی‌های فرد در رابطه با همسر خویش و در رابطه با اهمیت رابطه سالم با همسر است. تعهد اخلاقی یعنی التزام به هنجارهای اخلاقی در رابطه با همسر و التزام به ادامه زندگی با همسر و رعایت منزلت و کرامت انسانی همسر. تعهد ساختاری یعنی اینکه همسران به دلیل التزام به ساختار فرهنگی و اجتماعی و هنجارهای خانوادگی و چارچوب‌های سستی

۱. وَ أَكْفَفْ عَلَيْنَهُنَّ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ بِحِجَابِكَ لِيَأْهُنَّ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحِجَابِ أَبْقَى عَلَيْنَهُنَّ (فَإِنَّ شِدَّةَ الْحِجَابِ خَيْرٌ لَكَ وَلَهُنَّ مِنَ الْارْتِيَابِ) وَلَيْسَ خُرُوجُهُنَّ بِأَشَدَّ مِنْ دُخُولِ مَنْ لَا يُوثَقُ بِهِ عَلَيْهِنَّ.

2. Allendorf & Ghimere

3. commitment

4. attraction and agreement

5. Mosako, J

6. personal commitment

7. ethical commitment

8. structural commitment

حاکم بر خانواده باید به تعهدات خویش پایبند باشد و انتظارات اطرافیان را ملاحظه و رعایت نماید (تانگ و کوران، ۲۰۱۲، ۱ به نقل از یوسفی و همکاران، ۱۳۹۶، ۴۷-۶۴).

پژوهش‌های مختلف در رابطه با علل روابط فرا زناشویی به عناصر و مولفه‌هایی دست یافته‌اند که مهم‌ترین آنها عبارتند از نارضایتی جنسی همسران (فینچام و می، ۲۰۱۷، ۲، به نقل از عیسی نژاد و باقری، ۱۳۹۵، ص ۱۸۹-۲۰۷)، کم‌رنگ شدن شکاف جنسیتی نیروی کار و همکاران جنس ناهمسان (باران اولادی و همکاران، ۲۰۱۶، ۲، به نقل از عیسی نژاد و باقری، ۱۳۹۵، ص ۱۸۹-۲۰۷) و نگرش‌ها و رفتارهای سهل‌انگارانه و غیرعقیدانه (کاهش حیا و پاکدامنی) با جنس مخالف (کروگر و همکران، ۲۰۱۵، به نقل از عیسی نژاد و باقری، ۱۳۹۵، ص ۱۸۹-۲۰۷) و ضعف‌های اخلاقی در خانواده.

دلزدگی زناشویی یکی دیگر از چالش‌های مهم در روابط خانوادگی و زناشویی است که معمولاً به دنبال عدم التزام به هنجارهای اخلاقی - جنسی (عفت در رابطه با جنس مخالف) توسط زوجین به وجود می‌آید. به طور طبیعی وقتی زن و مرد به تشکیل خانواده اقدام می‌کند انتظارات (واقعی یا غیر واقعی) و خواسته‌هایی دارد که چه بسا با ناکامی روبرو می‌شود و در نتیجه ممکن است با دلزدگی زناشویی (سرخوردگی، عدم صمیمیت، عدم دلبستگی عاطفی، سردی روابط و...) مواجهه پیدا کند (اولادی، ۲۰۱۱، ۶ به نقل از مهدویان فرد و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۲۲-۱۳۷) دلزدگی زناشویی به معنای کاهش تدریجی دلبستگی عاطفی، کاهش علاقه، عدم لذت از همسر، و ایجاد یک حالت فرسودگی جسمی، هیجانی و روانی (خدابخشی و همکاران، ۲۰۱۴، ۷، ص ۱۷۵-۱۸۲) منجر به فرسودگی جسمی، روان‌شناختی، کاهش هیجان و انگیزه و... در همسران شده و ادامه زندگی را سخت و طاقت‌فرسا می‌کند. عواملی که رابطه معنی‌داری با دلزدگی زناشویی دارد عبارتند از نگرش منفی به زندگی، انتظارات غیرواقع‌بینانه، خشونت (به ویژه علیه زنان) عدم صمیمیت، عصبیت، کژکاری جنسی همسران (خیانت جنسی) و بدخلقی. پژوهش‌ها و مطالعات نشان می‌دهد که دلزدگی زناشویی در زنان بیشتر از مردان است و متغیرهای خانوادگی بیشترین نقش را در دلزدگی زناشویی دارند (مهدویان فرد و

- 
1. Tang, C. Y
  2. Fincham, F. D., & May, R. W
  3. Baranoladi, S
  4. Kruger, D. J
  5. marital burnout
  6. Oladi, Z
  7. khodabakhshi, K, A., et al

همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۲۲-۱۳۷). بی‌مبالاتی در رعایت عفاف مضافاً بر اینکه متأثر از ضعف پرهیزکاری است، می‌تواند در شرایطی که نیازهای جنسی-عاطفی زوجین تأمین نمی‌شود، افزایش یابد.

بر اساس یافته‌های مطالعات مختلف، می‌توان ادعا کرد که بسیاری از مولفه‌های تهدیدکننده سلامت روان، بهزیستی هیجانی و پایداری خانواده با عدم کارکرد سالم اعضای خانواده و به‌ویژه در انجام تعهدات جنسی-عاطفی مرتبط است. افرادی که رضایت زناشویی دارند، گرایش بسیار محدودی به تنوع‌طلبی جنسی (بی‌عفتی) با افراد دیگر دارند و آسیب‌های جنسی در آنان بسیار کم است (مارک ۱ و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۹۷۱-۹۸۲). اسلام به بانوان دستور داده که نیازهای جنسی همسر خویش را به گونه‌ای مطلوب برآورده نمایند و آنان را به لحاظ لذت‌بری‌های زناشویی اشباع سازند. امام صادق (ع) می‌فرماید: بهترین زنان شما کسی است که چون با همسرش خلوت کند، جامه حیا از تن به در کند و چون بی‌پوشد و همراه او شود، زره حیا را بر تن کند ۲ (همان). حضرت بهترین زن را کسی می‌داند که در خلوت‌های همسرانه به دلبری‌های زنانه و عاشقانه توجه مناسب داشته باشد. روابط جنسی علاوه بر تأمین نیازهای جنسی و زیستی زوجین، نیازهای عاطفی آنان را نیز تأمین می‌کند. زیرا وقتی رابطه جنسی واقعی و عمیق برقرار می‌شود در ضمن آن، رابطه عاطفی صمیمی نیز وجود دارد. وقتی همسران با همدیگر هم‌آغوش می‌شوند و تمایل به برقراری ارتباط جنسی پیدا می‌کنند، در کنار همدیگر خوابیده و با اظهار علاقه و محبت، یکدیگر را نوازش نموده و نسبت به همدیگر اظهار عشق و علاقه‌مندی می‌نمایند. این اظهار محبت و علاقه، نقش زیادی در آرامش روانی آنان دارد. به طوری که عده‌ای از خانم‌ها ارتباط عاطفی را به ارتباط جنسی ترجیح می‌دهند و حتی ارتباط جنسی را بیشتر به دلیل نیازهای عاطفی می‌خواهند (آذربایجانی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۲۲۲). زنان به دلیل ظرفیت عاطفی ویژه و توانایی خاص در بروز هیجانات عاطفی و استمرار آن (رابینز و جاج، ۲۰۱۵، ص ۱۰۷)، نیاز به محبت بیشتری دارند. عدم تأمین نیازهای عاطفی - جنسی همسران به ویژه زنان یکی از عوامل مهم در خیانت جنسی است. در عصر حاضر زمینه‌های تأمین نیاز جنسی و عاطفی زن و مرد در بیرون از منزل به روش‌های گوناگون فراهم است و لذا بر زنان و مردان ضرورت دارد که توجه ویژه به تأمین نیاز عاطفی و جنسی همسر خویش داشته باشند. سفارش به حسن معاشرت با زنان ۳ (نساء، ۱۹) و اظهار

1. Mark K. P

۲. خَيْرُ نِسَائِكُمُ الَّتِي إِذَا خَلَّتْ مَعَ زَوْجِهَا خَلَعَتْ لَهُ دِرْعَ الْخِيَاءِ وَ إِذَا لَبِسَتْ لَبِسَتْ مَعَهُ دِرْعَ الْخِيَاءِ.

۳. عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ.

علاقه و محبت به آنان<sup>۱</sup> (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۲۳ و نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۲۵۲)، زمینه سازی برای فعلیت بخشی به ثبات هیجانی زنان است. در آموزه های دینی افزون بر اینکه نیازهای جنسی - عاطفی مورد توجه جدی بوده و ضمن اینکه آنرا از لذیذترین نعمت های الهی تلقی نموده اند<sup>۲</sup> (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۲۳).

تحقیقات نشان می دهد که همسرانی که روابط جنسی مطلوبی دارند، رضایت خاطرشان از زندگی بیشتر است و همچنین اثبات شده که رد درخواست های جنسی مرد از سوی همسر، آشفتگی زیاد مرد را به همراه دارد (بستان، ۱۳۸۳، ص ۱۸۲). همچنین تحقیقات زیادی اثبات کرده که روابط خوب جنسی یکی از عوامل رضایت از تشکیل خانواده و رضامندی زناشویی است. مطالعات نشان می دهد که ۴۴٪ از اختلافات خانوادگی و زناشویی ناشی از مشکلات روابط جنسی بوده و حدود ۲۵٪ نیز به عللی با روابط جنسی ارتباط دارد (جدیری، ۱۳۸۷، ص ۷۲). بر اساس پژوهش های مختلف تخمین زده شده که ۸۰٪ (هشتاد درصد) اختلافات خانوادگی و زناشویی ارتباط اساسی با نارضایتی جنسی دارد، به گونه ای که ۵۰ تا ۶۰ درصد طلاق ها و ۴۰ درصد خیانت های جنسی ناشی از عدم رضایت جنسی دانسته شده است. بهبود روابط جنسی می تواند سلامت روانی، عاطفی و حتی زیستی زوجین را ارتقاء بخشد و پایداری روابط خانوادگی و زناشویی را افزایش دهد. در تحقیقی که توسط گریلی<sup>۳</sup> (۱۹۹۱) انجام شد، چنین بدست آمد که نارضایتی جنسی باعث گرایش به فحشا و بی عفتی و همچنین سردی روابط می گردد (به نقل از جدیری، ۱۳۸۷، ص ۷۷).

## جمع بندی و تحلیل نهایی

با دقت و تتبع در آموزه های اسلامی مرتبط با حیا و عفاف و پیامدهای آن در تعاملات اجتماعی و خانوادگی، نکات زیر قابل بهره برداری است:

۱. حیا و عفاف با ایمان و باورهای شناختی، رابطه ای عمیق دارد؛

۲. تقویت ساحت های شناختی و انگیزشی در کارکرد رفتاری عفاف، نقش سازنده دارد؛

---

۱. فَأَشْفِقُوا عَلَيْهِنَّ وَطَيَّبُوا قُلُوبَهُنَّ حَتَّى يَقِفَنَّ مَعَكُمْ وَلَا تَكْرَهُوا النِّسَاءَ وَلَا تَسْخَطُوا بِهِنَّ. قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أُجِبُكَ لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا.

۲. قال الصادق: أَلَدُّ الْأَشْيَاءِ مُضَاجَعَةُ النِّسَاءِ .

۳. حیا و عفاف از عوامل مهم مصونیت بخشی به کُنش های خانوادگی و اجتماعی است؛
۴. اهمیت منش عقیفانه کمتر از رفتار عقیفانه نیست و معمولاً رفتار عقیفانه از شخصیت عقیف صادر می شود؛
۵. تقویت باورهای معرفتی و منشی زن و مرد نسبت به عفاف و پاکدامنی، نقش سازنده ای در اصلاح رفتارهای عقیفانه و ترویج حجاب دارد؛
۶. مادران به دلیل تعامل و ارتباط عاطفی بیشتر با فرزندان، تاثیر گذاری مضاعفی در نهادینه سازی عفاف و حجاب در فرزندان دارند؛
۷. منش و شخصیت عقیفانه در روابط کلامی، روابط غیر کلامی، راه رفتن، تعامل اجتماعی، نوع پوشش و نوع شوخی ها، ظهور و فراوانی بیشتری دارد؛
۸. رسانه ملی و فضای سایبری، نقش سازنده و بی بدیلی در ترویج عفاف و حجاب می تواند داشته باشد؛
۹. امروزه متأسفانه کمتر به عفاف درونی و شخصیتی و عفاف دل توجه می شود و عمده تبلیغات معطوف به حجاب و پوشش ظاهری بوده و کمتر قرین موفقیت بوده است. به عنوان مثال در رسانه ملی و در همایش ها و سایر مراکز، برخی از زنان از پوشش و حجاب ظاهری برخوردارند ولی از عفاف تهی هستند و راه رفتنشان، سخن گفتنشان، ارتباط با بیگانه و سبک تعامل آنان با مردان نامحرم، بسیار ناهنجار و تهی از عفاف و حیای اخلاقی است؛
۱۰. آسیب های ترویج و نهادینه شدن رفتار عقیفانه در جامعه عبارتند از: الف) نگاه سیاسی برخی به حجاب؛ ب) ترویج بی عفتی و لااوبالی گری در رسانه به گونه ناهوشیار (در جشنواره ها، فیلم ها، سریال ها و برنامه مثل دورهمی، عصر جدید، خندوانه، جشنواره فجر و...)؛ ج) عدم تبیین دقیق و واقع بینانه ضوابط و چارچوب های حجاب و عفاف؛ د) عدم برنامه منسجم و فراگیر و پیوسته برای ترویج عفاف؛ ه) برخورد دوگانه و ریاکارانه با موضوع عفاف و بی عفتی (مثلاً تکریم بی ضابطه افراد کم عفاف در انتخابات و مراسم دیگر؛ و) برخورد احساسی و هیجانی با حجاب و عفاف؛ ز) تناقض در شعار و رفتار برخی مسئولان؛ ح) عدم کنترل بسترهای بی عفتی مثل اختلاط در محیط کار و فعالیت علمی؛ ح) عدم عرضه لباس های عقیفانه و جذاب و جوان پسند به اندازه نیاز؛ ط) تبلیغ بی ضابطه از

برخی هنرمندان سینما و تلویزیون و ارزش افراطی به آنان دادن (در حالی که بسیاری از آنان رفتار و زندگی غیر عقیفانه دارند؛ بی) عدم نظارت کافی بر پوشش و رفتار کارمندان دولتی و خصوصی؛ ک) تبلیغ غیر فنی حجاب در رسانه و یا در تبلیغات شهری (مثلا افراد زشت را چادری نشان دادن)؛ ل) اکتفا به حجاب صوری و عدم توجه به عفاف درونی؛ م) عدم اختصاص مراکز خاص برای بانوان در راستای ارضای نیازهای روان شناختی و ارضای تَبَرُّج و عدم برخورد مناسب برخی والدین با بحث حجاب و عفاف فرزندان خویش.

## منابع

قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

ابن ابی الحدید، عبد الحمید بن هبه الله، (۱۴۰۴) شرح نهج البلاغه، قم، مکتبه آیه الله المرعشی النجفی .

ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳)، من لا یحضره الفقیه، قم، انتشارات جامعه مدرسین.

ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، (۱۴۰۴) تحف العقول، قم، جامعه مدرسین .

احسائی، محمد بن علی بن ابراهیم (۱۴۰۵) عوالی اللئالی، قم، سید الشهداء.

احمدی، سید احمد؛ فاتحی زاده، مریم، (۱۳۸۴) «بررسی رابطه الگوهای ارتباطی زوجین و میزان رضایتمندی زناشویی زوجین شاغل در دانشگاه اصفهان»، خانواده پژوهی، ش ۲، ۸۴، ص ۱۰۹-۱۲۰.

آذربایجانی و همکاران، (۱۳۸۲)، روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

آذربایجانی، مسعود و همکاران (۱۳۸۵)، روان شناسی عمومی، قم، پژوهشگاه تحقیقات اسلامی.

بستان، حسین (۱۳۹۰)، جامعه شناسی خانواده با نگاهی به منابع اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

بستان، حسین، (۱۳۸۳) اسلام و جامعه شناسی خانواده، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲)، (مترجم) نهج الفصاحه، تهران: انتشارات جاویدان.

پناهی، علی احمد و جان بزرگی مسعود، (۱۳۹۶) روان شناسی زن و مرد، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

پناهی، علی احمد، (۱۳۹۶) بررسی نقش سازنده فضایل اخلاقی در سلامت روانی با رویکرد دینی - روان شناختی، مجله علمی ترویجی اخلاق، سال هفتم، شماره ۴۹، ص ۵۳-۷۲.

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، (۱۴۱۰) غرر الحکم و درر الکلم، قم، دار الکتب الإسلامی .

تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد (۱۳۶۶)، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، ج ۱، چ ۱، قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.

جدیری، جعفر (۱۳۸۷)، بررسی رابطه رضامندی زناشویی براساس معیارهای دینی با ثبات هیجانی (پایان نامه کارشناسی ارشد)، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ق)، وسایل الشیعه، قم، آل البیت.

خوانساری، جمال الدین محمد، (۱۳۷۳)، شرح غرر الحکم و درر الکلم، (تألیف تمیمی آمدی)، تهران، دانشگاه تهران.

دورانت، ویل (۱۳۵۴)، تاریخ تمدن، ترجمه فتح الله مجتبایی، تهران: اقبال.

دیلمی، حسن بن محمد، (۱۴۱۲) إرشاد القلوب إلى الصواب (للدیلمی)، قم، الشریف الرضی.

راسل، برتراند (بی تا) زناشویی و اخلاق، برگزیده افکار راسل: روان شناسی رابطه زناشویی. گردآوری: رابرت اکتر؛ نقد و بررسی مطالب از محمد تقی جعفری؛ ترجمه از متن انگلیسی عبدالرحیم گواهی. [ایران]: امیر.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق)، مفردات ألفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم.

سالاری، محمد رضا و همکاران، (۱۳۹۳)، روان شناسی اجتماعی با نگرش به منابع اسلامی، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

سانتراک، جان دبلیو، (۱۳۹۲) روان شناسی رشد در گستره زندگی، ترجمه پرویز شریفی درآمدی و محمد رضا شاهی، تهران، دانه.

شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴)، نهج البلاغه (للصبحی صالح)، قم، هجرت .

شعیری، محمد بن محمد، (بی تا) جامع الأخبار (للسعیری)، نجف، مطبعة حیدریه .

- طریحی، فخرالدین (۱۳۷۵)، مجمع البحرین، تهران، مرتضوی.
- عیسی نژاد و باقری، آرزو (۱۳۹۵) پدیدارشناسی روش های توجیه: سازوکارهای رویارویی با ناهماهنگی شناختی در روابط فرا زناشویی، مجله مشاوره و روان درمانی خانواده، شماره ۲۲، ص ۱۸۹-۲۰۷.
- فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۳۷۱)، نوادر الأخبار فیما يتعلق بأصول الدین (للفیض)، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- کردی، حسین و حسینی نوذری، سید علی اصغر، (۱۳۹۴) تجربه انواع آزار جنسی زنان، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ۱۵، شماره ۵۷، ص ۷-۳۰.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، (۱۴۰۷) الکافی، تهران، دار الکتب الإسلامیة.
- لیثی واسطی، علی بن محمد، (۱۳۷۶) عیون الحکم و المواعظ (للیثی)، قم، دار الحدیث.
- مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، (۱۴۰۳) بحار الأنوار (ط - بیروت)، بیروت، دار إحياء التراث العربی.
- مجلسی، محمد تقی بن مقصود علی، (۱۴۰۶) روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، قم، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانبور.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۷۹)، میزان الحکمه با ترجمه فارسی، قم، دارالحدیث.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۰)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مطهری، مرتضی، (۱۳۹۰) نظام حقوق زن در اسلام، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲)، تعلیم و تربیت در اسلام، قم: صدرا.
- مفضل بن عمر، (بی تا) توحید المفضل، قم، دآوری
- منسوب به جعفر بن محمد علیه السلام، (۱۴۰۰) مصباح الشریعة، بیروت، اعلمی.
- مهدویان فرد، راحله؛ اصغری ابراهیم آباد، محمد جواد وقناعت باجگیرانی، سونه (۱۳۹۳) پیش بینی دلزدگی زناشویی از طریق همدم گزینی-دوری گزینی در دانشجویان زن متاهل، پژوهش های روان شناسی بالینی و مشاوره، شماره ۴، دانشگاه فردوسی مشهد، ص ۱۲۲-۱۳۷.

نراقی، احمد (۱۳۸۱)، معراج السعاده، قم: هجرت.

نوری، میرزا حسین (۱۴۰۸)، مستدرک الوسایل، بیروت، مؤسسه آل‌البیت.

هافمن، استفان جی (۱۳۹۲)، مقدمه‌ای بر درمان شناختی رفتاری نوین، ترجمه مهرداد فیروزبخت، تهران: انتشارات روان‌شناسی و هنر.

یوسفی، ناصر؛ کریمی پور، بنت الهدی و امانی احمد (۱۳۹۶) بررسی مدل باورهای مذهبی، سبک‌های حل تعارض و تعهد زناشویی با نگرش نسبت به خیانت جنسی، دو فصلنامه مشاوره کاربردی، (۱)، ۶، ص ۴۷-۶۴.

Barrett .L. F. and E. Bliss-Moreau, (2009) "She's Emotional. He's Having a Bad Day: Attributional Explanations for Emotion Stereotypes," *Emotion* 9, pp. 649–658.

Brown, E., Orbuch, T. L., Bauermeister, J. A. (2008). *Religiosity and Marital Stability Among Black American and White American Couples*, *Family Relations*, 57, pp186–197.

Guerrero, L.K., Andersen, P.A. & Afifi, W.A. (2007). *Close Encounters, communication in relationships*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Gunderson, A. R., King, E. E., Boyer. K., Tsukimura, B., Stillman, J. H. (2017). *Species as Stressors: Heterospecific Interactions and the Cellular Stress Response under Global Change*. *Integr Comp Biol*. 2017 Jul 1;57(1):90-102.

khodabakhshi, K, A., et al (2014). *A holistic approach to psychological sexual. problems in women with diabetic husbands*. *iran J Reprod Med*.12(3), 175–182. (In persian).

Lambert, N. M. & Dollahite, D. C. (2006). *How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve, and Overcome Marital Conflict*, *Family Relations*, 55, 439–449.

Libin, E. (2017). *Coping Intelligence: Efficient Life Stress Management*. *Front Psychol*, 8, p 302.

Lichter, D. T., Carmalt, J. H. (2009). *Religion and marital quality among low-income couples*, *Social Science Research*, Volume 38, Issue 1, Pages 168-187.

Mark K. P., Janssen E., & Milhausen, R.R.(2011). *Infidelity in heterosexual couples: demographic, interpersonal, and personality-related predictors of extra dyadic sex*. *Archives of sexual behavior*, 40,971-982.

Miller, J. and Tedder, B. (2011). *The Discrepancy between Expectations and Reality: Satisfaction in Romantic Relationships*. Hanover College, PSY 401:Advanced Research.

Pina, A., Gannon, T. A. & Sunders, B. (2009). *An Overview of literature on Sexual Harassment: Perpetrator, Theory, and Treatment Issues*. *Aggression and Violent behavior* (44): 126-138.

Robbins, Stephen P and Judge, Timothy A.(2015). *Organizational behavior, Manufactured in the United States of America*.